

ERASMUS DE ROTTERDAM AND THE EUROPEAN HUMANISM

Olesea Panciuc

PhD Student, University of Piteşti

Abstract: An intelligent spirit, human, comprehensive and many-valued, both impulsive and appealing, Erasmus was a compiler, moralist, polemicist, theologian, philologist and publisher, teacher and even a poet and creator of the essay.¹ He was more than a literary apparition, he has become and remained the symbolic expression of the most intimate spiritual ambitions of the 16th century. The ideas and feelings of this “uomo universale” define the humanist thinking of the 16th century. It would be the first time, after the prolific ancient period, that Europe envisages its meaning and mission in the supremacy of spirit, in the middle of which Erasmus is the flag bearer: „In Erasmus, the time saw the symbol of reason that works quietly, but irresistible”².

Keywords: civilisation, culture, century, humanism, thinking.

Geart Geart (Erasmus Desiderius, 1467-1536), scriitor și teolog umanist reformator, adept al libertății în gândire, „cel dintâi prieten activ al păcii” și „cel mai elocvent avocat al idealului umanist”³, în înțelesul său universal și spiritual, a fost după cum ne informează epitaful lui „un om ilustru din toate punctele de vedere, de o erudiție universală și incomparabilă, de-o prudență egală științei sale.”⁴ Erasmus, scrie Mutian, se ridică deasupra măsurii omenești, el este divin, demn de a fi onorat, în rugăciuni pioase, ca o ființă cerească. Și Camerarius, un alt umanist relatează: „Cine nu vrea să fie socotit ca un străin în împărăția muzelor, îl admiră, îl glorifică, îl slăvește pe Erasmus. Dacă vreunul poate obține o scrisoare de la dânsul, atunci faima lui e imensă și își sărbătorește mărețul triumf. Însă cine îi poate vorbi, acela e fericit pe pământ.”⁵ Acesta a fost considerat un „Voltaire al Renașterii” prin faptul că niciun alt om nu a fost atât de cinstit în epoca Renașterii cum a fost Erasmus. Împăratul, papii și regii, nobilii de toate categoriile, laicii și ecleziaștii se întorceau în a-și mărturisi admirația lor față de el. Și cu toate că a trăit într-un secol de mari frământări politico-diplomatice și de mari convulsii sociale și nu a fost scutit de dușmani cumpliți (pe catolici i-a stigmatizat în lucrarea „*Stultitae Laus*” – „*Elogiul Nebuniei*”, iar pe luterani, cărora le-a deschis calea, nu i-a urmat), acesta s-a impus ca un om al literelor plin de glorie și de

¹ A se vedea ERASMUS, *Despre război și pace*, Editura științifică, București, 1960, p. 8.

² Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Naționala - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 110.

³ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Naționala - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 10.

⁴ Nicolaus OLAHUS, *Corespondența cu umaniștii batavi și flamanzi*, Editura Minerva, București, 1974, p. 89.

⁵ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Naționala - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 106.

considerație. Împăratul Carol Quintul, pontificii de la Roma, regii, cardinalii, împreună cu marile orașe din Țările de Jos, Elveția, Franța și Germania au dus lupte accerbe pentru a fi al lor în exclusivitate, cerându-i să le dedice operele sau solicitându-i scrisori. Or, Erasmus, deștept și sceptic totodată, se lasă solicitat, se lasă lăudat și slăvit, cu plăcere și chiar cu vădită satisfacție, dar nu se va vinde niciodată. Acesta pentru a-și menține libertatea de acțiune și a scrie, Erasmus nu se lasă servit și nici nu servește nimănui, ba mai mult refuză chiar onoarea și chiar „pălăria de cardinal”, retrăgându-se în Elveția, la Bale și Freiburg, orașe din care a dominat ca un adevărat „prinț al umaniștilor”, ca o adevărată stea luminoasă și liniștită. Și cum simțămintele sale de umanist sunt strâns legate de Biserică, rostul său fiind acela de mentor al Reformatorilor Marthin Luther, Ioan Clavin și Ulrich Zwingli, profilul cultural al lui Erasmus este strâns legat de activitatea literar-religioasă.⁶ Cugetarea erasmiană devine astfel o uvertură la unele din problemele majore ale vremii: credința tare în perfectibilitatea omului din rădăcinile unui umanism integral.⁷ *Spirit inteligent, uman, multilateral și multiform, îmbolditor și atrăgător, deopotrivă, Erasmus a fost compilorator, moralist, polemist, teolog, filolog și editor, pedagog și chiar poet și creator al eseului.*⁸ El era mai mult decât o apariție literară, el a devenit și a rămas expresia simbolică a celor mai intime năzuinți spirituale ale veacului. Ideile și simțămintele acestui „*uomo universale*” definesc gândirea umanistă a secolului al XVI-lea. Ar fi, pentru întâia oară, după prolifică perioadă Antică, când Europa își vede sensul și misiunea ei în preponderența spiritului, în construirea unei civilizații apusene unitare, într-o cultură activă și exemplară, în centrul căreia Erasmus este în ipostaza de purtător de steag: „În Erasmus, timpul a văzut simbolul rațiunii ce lucrează liniștit, dar irezistibil.”⁹

Născut la 28 octombrie 1466 în orașul Rotterdam din Olanda ca fiu nelegitim al unui preot („*ex illicito et ut timet incestuoso damnatoque coitu genitus*”)¹⁰, Erasmus va rămâne orfan din fragedă copilărie. Acest fapt îl va face pe Stefan Zweig să afirme că Erasmus „*nu are patrie, nici adevărată casă părintească*”¹¹. A crescut la școala canonică a ordinului „*Frères de la vie commune*” („*Frații vieții comune*”) din orașul Deventer, înființată de Gerhard de Groot.¹² Aici va intra în contact cu operele lui Horațiu și Terențiu, pe care avea să le știe aproape pe dinafară. După alți patru ani, tutorii, ca să scape de mai multe obligații, l-au trimis în cinul monahal. Astfel că, în 1487 a intrat în Mănăstirea Augustinienilor din Streju (Streyn), care poseda cea mai mare și mai bogată bibliotecă clasică din Olanda, pe care o părăsește la vârsta de 26 de ani¹³ și obține permisiunea de a merge la Paris pentru a-și obține doctoratul în

⁶ A se vedea Prof. T.G. BULAT, *Cinci sute de ani de la nașterea umanistului Desiderius Erasmus de Rotterdam – 28 octombrie 1465 sau 1467 – 11 iulie 1536*, în revista „*Glasul Bisericii*”, revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovalhiei, Anul XXV, Nr. 7-8, iulie-august, 1966, p. 4.

⁷ Întemeietorul umanismului este considerat a fi Francesco Petrarca (1303-1374 – *humana studia*). Acesta definește termenul critic și pune bazele istoriografiei critice. *Ad fontes!* devine deviza umaniștilor și principiul fecund al criticii filologice.

⁸ A se vedea ERASMUS, *Despre război și pace*, Editura științifică, București, 1960, p. 8.

⁹ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „*Naționala - Ciornei*” S.A, București, f.a. p. 110.

¹⁰ Spune un memoriu din 25 ianuarie 1547, citat în lucrarea lui I. IANSEN, II, 6, *Geschichte des deutschen Volkes beim Ausgang der Mittelalters*, Freiburg im Breisgau, 8, 1878-1893. A se vedea: <https://archive.org/details/geschichtedesdeu06jans>, accesat în data de 11.10.2016. Pe acesta alți biografi îl consideră a fi un preot pe nume Geert Praet, în timp ce mama a fost Margareta Roger, fiică de medic.

¹¹ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „*Naționala - Ciornei*” S.A, București, f.a. p. 39.

¹² A se vedea prof. T. G. BULAT, *Cinci sute de ani de la nașterea umanistului Desiderius Erasmus de Rotterdam – 28 octombrie 1465 sau 1467 – 11 iulie 1536*, în revista „*Glasul Bisericii*”, revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovalhiei, Anul XXV, Nr. 7-8, iulie-august, 1966, p. 5.

¹³ A se vedea ERASMUS, *Elogiul nebulniei*, Editura Științifică, București, 1959, p. XI.

teologie. Printre preocupările sale principale de acum erau artele frumoase, literatura latină și chiar pictura. În același timp, bărbatul acesta liber-cugetător începea să scrie dintr-o nevoie lăuntrică de independență a firii sale: „Niciodată n-a recunoscut în sinea lui vreun superior, nu se simțea îndatorat față de nicio curte și nicio universitate, față de nicio profesiune și niciomănăstire, față de nicio biserică și niciun oraș. Ca și libertatea spirituală, el și-a apărât o viață întreagă libertatea morală cu liniștită și neclintită încăpățănare.”¹⁴. La această trăsătură esențială, i se adaugă în mod organic o a doua: *fanatismul neatârării*, prin aceasta neînțelegându-se nicidecum un rebel sau un revoluționar, fiindcă el biruiește nu prin curaj, ci prin psihologia independentă a vieții sale. Însă această artă de a-și orându-i o viață liberă și neatârnată, se vrea a fi și una învățată. Școala lui Erasmus a fost aspră și îndelungată, călătorind prin Italia, Anglia și Franța, studiind cu pasiune mari clasici latini și reușind să scrie dialogul său „*Antibarbari*”, prin care-și începea marea campanie a vieții împotriva inculturii și a îngâmfării tradiționale. Găzduit fiind în acel „*domus pauperum*”, în acel faimos *Collège Montaignu*, Erasmus se va plânge în scrisorile sale de condițiile de aici, de dormitoarele nesănătoase, cu pereții reci și netencuiți și de hrana „*putredă*” și vinul stricat, fapt ce îl face să vorbească despre această perioadă ca de una petrecută la ocnă. Însă câștigând laurii științei prin *bonae litterae*, Erasmus, după o perioadă de restriște va studia la *Collège vinaigre* și paralel va fi profesor particular și suplinitor de latină pe lângă tinerii germani și englezi cu stare: „*artistul ce sălășluia în preot, începe să devină de sine stătător.*”¹⁵. Aici îi va cunoaște pe William Blount, lord Mountjojo, care îl va invita în Anglia, pe Robert Fisher, vărul umanistului englez John Fisher, al cărui prieten va deveni, și pe Thomas Grej, înrudit cu puternice familii engleze.¹⁶ Au fost momente când Erasmus avea să trăiască doar din pâinea dăruită și chiar cerșită., nelăsându-se niciodată cumpărat de nimeni și respingând de fiecare dată tot ceea ce l-ar fi putut lega vreme îndelungată de o anumită persoană. Această voință fermă și încăpățânata de libertate și această tenacitate de a nu sluji pe nimeni, l-a făcut pe Erasmus nomad pe toată viața. El avea să peregrineze neconținut prin toate țările, când în Olanda, când în Italia, Germania și Elveția: „*E cel mai voiajat, cel mai hoinar dintre învățații timpului său, niciodată de-a binelea sărac, dar nici cu adevărat bogat, trăind totdeauna, ca Bethoven, în aer.*”¹⁷. De fapt, idealul lui Erasmus era să citească într-o odaie liniștită cărți bune și să scrie propriile opere și să nu fie nimănui stăpân și nimănui supus, toate acestea conducând spre *independența intelectuală și sufletească* a vieții și artei sale.

Dar independența nu e prevăzută pentru oamenii spiritului, în lumea aceasta încă pe jumătate medievală. Și cum arta în Franța nu era încă socotită ca o putere de sine stătătoare, Erasmus a fost nevoit să meargă în Anglia, acolo unde va fi prețuit ca intelectual în cercurile cele mai distinse, pentru latina sa elegantă și pentru arta sa amuzantă de a vorbi.

Cu toată iubirea sa pentru Anglia, Erasmus nu devine însă englez, fiindcă „*eliberatul*”¹⁸ se va înapoia în Europa ca un cosmopolit, ca un cetățean al lumii cu o fire liberă și universală.

¹⁴ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „*Naționala - Ciornei*” S.A, București, f.a. p. 41.

¹⁵ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „*Naționala - Ciornei*” S.A, București, f.a. p. 46.

¹⁶ A se vedea Pr. Vasile C. ANGHELEA, *Cinci sute de ani de la nașterea lui Erasmus de Rotterdam*, în revista „*Ortodoxia*”, revista Patriarhiei Române, Anul XIX, Nr. 3, iulie-septembrie, 1967, p. 452.

¹⁷ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „*Naționala - Ciornei*” S.A, București, f.a. p. 49.

¹⁸ A se vedea Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „*Naționala - Ciornei*” S.A, București, f.a. p. 46: „*Căci cine gândește în mod independent, gândește totodată cât se poate de bine și de folositor pentru toți*”.

De acum înainte, iubirea sa e pretutindeni unde domnesc știința și cultura, educația și cartea: „pentru dânsul, universul nu mai e împărțit în țări, de fluvii și de mări; omenirea nu mai e divizată de ranguri, de clase, de rase. El nu mai cunoaște decât două straturi: aristocrația culturii și a spiritului, lumea superioară – și cea de jos: plebea și barbaria.”¹⁹. Se poate afirma astfel, că acolo unde stăpânește *eloquentia* și *eruditio*, acolo este de acum și patria sa. De acum înainte, urechea sa este atentă doar asupra unei singure limbi: latina.

Reîntors în Franța, Erasmus va duce o viață precară, chinuit de lipsuri materiale. Alungat de ciurma care se năpăstuise asupra Parisului, acesta se va refugia la Luvain, unde era solicitat să facă un curs la Universitate. Aici va ține în anul 1504 lecții de retorică și poezie. În biblioteca Universității va descoperi operele lui Lorenzo Valla, tratatul epicurean *De voluptate* și *Adnotationes*, o exegeză critică a Noului Testament, în care se arată greșelile de traduceri a Bibliei după textul grecesc, de înfăptuirea căruia se va ocupa în ultimii douăzeci de ani ai vieții sale. Tot aici va găsi și opera lui Lucian care va exercita o mare influență asupra gândirii sale.²⁰

Și, deși era bine primit de cercul umanistilor din Bologna, Erasmus, în anul 1507, trece la Veneția,²¹ unde a rămas zece luni în casa tipografului erudit Aldo Manuzio, care îi va și publica ediția definitivă a „*Adagiilor*” (1508)²². Aici, Erasmus își va definitiva noțiunile de limbă greacă, ceea ce îi va atrage simpatia din nou a englezilor, care îl vor curta pentru o catedră de limbă greacă la Cambridge. Acesta nu o va accepta decât după ce își va fi însușit de la grecii din Veneția pronunțarea limbii grecești.²³

Către sfârșitul anului 1508, Erasmus pleacă la Padova, unde avea să cerceteze vechile manuscrise grecești ale bibliotecii și funcțiunea naturală erasmiană avea să se răspîndească limpede ca o necesitate în toată Europa. El respingea tot ce era încurcat, Erasmus se ghida după simplul concept că orice exagerare trebuie să rămână străină felului său rațional de a fi, și de aceea, grație acestei transparențe a gândirii și a priceperii intuitive a simțirii, el „*a ajuns marele critic al epocii sale, luminător, educator și învățător al veacului său.*”²⁴.

În anul 1509, Erasmus ajunge la Roma și se gândea chiar să rămână acolo pentru că papa Iuliu al II-lea îi oferise o slujbă în cancelaria pontificală, acolo unde îl atrăgea bogăția bibliotecilor și monumentelor antice.²⁵ Între timp regele Henric al VIII-lea îi va trimite o scrisoare invitându-l să vină în Anglia, acolo unde avea să fie primit cu toate onorurile și unde avea să i se acorde și titlul de doctor la Oxford și la Cambridge. De aceea, în toamna anului 1509, Erasmus se hotărăște să plece în Anglia, la lordul Moutjo, găzduit fiind de Thomas Morus. Episcopul de Rochester, Ioan Fischer, cancelar al Regatului, îi încredințează catedra de limbă greacă și teologie, iar arhiepiscopul Warham îi încredințează parohia de Adigton, aproape de Canterbury, la care însă va renunța după un an.

Adevărata glorie a lui Erasmus de abia de acum începea să prindă contur și avea să

¹⁹ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Națională - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 53.

²⁰ A se vedea ERASMUS, *Elogiul nebuniei*, Editura Științifică, București, 1959, p. XV.

²¹ La începutul secolului al XVI-lea centrul studiilor grecești se mutase de la Florența la Veneția, care avea să devină centrul internațional cel mai important al Europei în materie de studii grecești.

²² A se vedea ERASMUS, *Elogiul nebuniei*, Editura Științifică, București, 1959, p. XVII : „*Culegerea fusese completată grație concursului dat de umanistii Lascarius, Marcus Musurus, Eguazio Aleander, care puseseră la dispoziția lui Erasmus tezaurul lor de texte grecești inedite.*”.

²³ A se vedea Andrei OȚETEĂ, *Renașterea*, Editura Științifică, București, 1964, p. 292.

²⁴ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Națională - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 57.

²⁵ A se vedea ERASMUS, *Elogiul nebuniei*, Editura Științifică, București, 1959, p. XIX.

înfrunte vitregia vremurilor prin opera sa și mai ales prin minunata sa corespondență. Ne gândim acum la tratatul „*Elogiul nebuniei*”,²⁶ care a aprins mânia catolicilor, dar unde Erasmus se dovedește a fi un critic ascuțit al ignoranței, al scolasticii, al moravurilor Bisericii Romano-Catolice și, în general, al societății feudale²⁷. Acesta este cel mai răscolitor pamflet ce s-a scris vreodată și totodată una dintre capodoperele din literatura universală. Este o lucrare alegorică și spirituală, o afirmare a fanteziei și a îndrăzelii care trebuie să echilibreze rațiunea în orice acțiune a omului, și, în același timp, o satiră virulentă la adresa societății medievale, a fanatismului și prostiei.

Erasmus introduce, cu ajutorul ironiei și al simbolurilor, spiritul critic în plină vreme de cenzură și de inchiziție. În acest sens, Andrei Oțetea, făcând o analiză atentă a acestui tratat, va afirma că: popoarele nu și-ar tolera stăpânitorii, bărbatul-femeia, ucenicii-patronul, prietenul-prietenii, soldații nu și-ar risca viața în război, negustorii nu și-ar risca viața pentru bani, dacă în capul lor nu ar încolți germenii nebuniei: „*Fără o doză de nebunie, fericirea ar fi imposibilă, onestitatea, sinceritatea, perspicacitatea, prevederea ne-ar otrăvi viața dacă nebunia și-ar arunca peste toate mirajul iluziei.*”²⁸ Or, sub masca acestei nebunii, Erasmus a făcut critica societății contemporane lui.

Erasmus a reluat apoi aceleași teme și în „*Colocviile*” publicate în 1522. Acestea sunt dialoguri care aduc în scenă personaje contemporane, târgoveți și soldați neguțători și filozofi, episcopi și abați, călugări și preoți, aventurieri, căutători de comori etc. Ele sunt un fel de mici opere dramatice, pline de finețe și de viață din toate „*spectacolele vieții*”, oferind lectorilor o adevărată lecție folositoare de dirijare a vieții spirituale în urma roadelor cunoașterii, erudiției și observațiilor din viața reală.

Împărăția omului de spirit rațional este *dreptatea*, în timp ce ideologia unei libere teologii promovează *umanismul pasional*. În acest sens, Erasmus este de părere că *teologia nu se strigă tare pe ulițe, încât crâșmarii, cismarii și mămularii să poată interveni cu bătărie în lucruri atât de sensibile*. Erasmus crede în puterea proprie a adevărului, dar, în același timp, fără să-și dea seama (sau poate conștient!) avea să pregătească calea lui Luther: „*Ubi Erasmus innuit, illi Luther irruit!*”. Unul se folosește de rațiune și satiră, altul de un limbaj plin de exagerări. Or, cu o fermitate tolstoiană, Erasmus va respinge întotdeauna apelul la violență. De aceea, Erasmus, utilizând înalta artă de a tăcea la momentul potrivit, va avea misiunea de mediator între reformatori și Biserica Catolică: „*Adevărul nu trebuie spus totdeauna în întregime: multe depind de felul cum el este anunțat.*”²⁹ În schimb, Luther nu vrea să învețe arta tăcerii, și prin loviturile sale de ciocan în ușile Catedralei de la Wittenberg, au fost trezite conștiințele naționale germane, ce aveau să se răzvrătească cu patimă împotriva a tot ceea ce este împărătesc: ura împotriva popimii și ura contra străinilor. Și, astfel *elementele naționale* se contopesc cu *cele sociale* în *jarul extazului religios*. Și, firește, zadarnic ar fi fost acum, ca Erasmus să facă apel la prudență și moderație.

Și cum Biserica Romano-Catolică era în acea vreme un fel de club artistic unde se discuta despre arte, muzică și teatru și foarte rar despre religie, Erasmus era conștient că va trebui făcută o reformă în sânul Bisericii, dar una fără brutalitate, una internă, realizată de un

²⁶ Cartea s-a tipărit în 1511, la Paris și a avut un mare succes datorită și calităților sale literare. Până la sfârșitul secolului al XVI-lea cunoscuse 58 de ediții. Pentru această carte, la șase ani după moarte, în ianuarie 1542, Erasmus avea să fie condamnat de Sorbona ca un eretic și blasfemitor.

²⁷ Erasmus nu este un *seditiosus*, un rebel, o fire radicală, fiindcă acesta avea un temperament moderat și prevăzător.

²⁸ A se vedea Andrei OȚETEĂ, *op. cit.*, p. 3-7.

²⁹ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Națională - Ciornei” S.A., București, f.a. p. 162.

om care înțelegea să rămână în Biserică, lucrând dinăuntru și cu prudență. La începuturile activității lui Luther, Erasmus primise cu sentimente de bunăvoință primele manifestări ale teologului de la Wittenberg, ba chiar l-a încurajat pe Frederic cel Înțelept să-l simpatizeze, apoi chiar l-a sfătuit pe Carol Quintul să nu combată noua doctrină și să se realizeze o reformă serioasă în rândul Bisericii Catolice: „*ubi Erasmus vincit, Luther irruit*”.³⁰ Iar, după ce papa Leon al X-lea, prin bula „*Exsurge Domini*”, de la 15 iunie 1520 a condamnat la ardere scrierile reformatorului, Erasmus nemaiținând seama de pornirea sa către rezervă și prudență, a intervenit pe lângă papa în favoarea lui Luther: „*El a făcut aceasta cu hotărâre, în mod curajos, scriind scrisori peste scrisori, cerând suspendarea sentințelor de interdicere și sfătuiind la întrebuintarea față de răzvrătirea de la Wittenberg și a altor procedee decât intransigența și constrângerea*”.³¹ De aceea, trimisul papei în Germania a proclamat pe Erasmus ca fiind mai de temut pentru Biserică decât Luther: „*Erasmus este adevăratul părinte al noii erezii!*”.³² Însă, el voia numai să facă o reformă în interiorul Bisericii Romano-Catolice și nu o schismă, o ruptură în sânul ei. Cu toate acestea, între cei doi mari învățați ai vremii, între Luther și Erasmus, era faptul că cel de pe urmă avea un caracter mai moderat și se ghida mereu pe calea rațiunii: „*Ca să ajungi la fericirea desăvârșită, ceea ce interesează este să nu faci nimic sub imperiul sentimentului, ci numai cu judecata rațiunii*”.³³ Acesta era dușmanul de moarte al misterului și al tuturor lucrurilor obscure pe care le pătrunde doar intuiția. Luther, în schimb pretindea totul de la sentiment și nu voia să știe numai de rațiune: „*Pe calea mântuirii, rațiunea nu poate face nimic, rațiunea e o nebună, rațiunea e o proastă*”.³⁴ Acesta își mărturisea temerea că umanistul „*nu este așa cum ar trebui să fie: un arzător, luptător al lui Hristos și al grației divine*”.³⁵ De asemenea, Ulrich von Hutten, devenind la rândul-i un reformator îl considera pe Erasmus ca fiind „*un om pentru sine*” („*Erasmus est homo pro se*”), reproșându-i lipsa de hotărâre și ambiguitatea: „*Regele ambiguității continuă să stea în liniște pe tronul ambiguității*”. Această lipsă de reacție a lui Erasmus a fost sesizată și în urma excomunicării lui Luther în urma soluției date de la Worms, de la 5/6 noiembrie 1520. Cu toate acestea, se precizează ceva mai târziu, că Erasmus ar fi afirmat că dacă Luther ar fi rămas în sânul Bisericii Catolice, ar fi mers cu bucurie alături de dânsul. De aceea, Erasmus se va plânge de faptul că scânteia învățaturii evanghelice s-a stins, iar steaua credinței spirituale a pierit: „*actum est de stellua lucis evangelicae*”³⁶.

Diferența dintre ei este subliniată chiar de Martin Luther: „*Nepotrivirea dintre mine și Erasmus vine de la aceasta: eu prefer, când este vorba să interpretez Scripturile pe Augustin lui Ieronim, în măsura exactă în care Erasmus îi preferă pe Ieronim lui Augustin*”.³⁷ Cu alte cuvinte, Luther se hrănea cu doctrina paulină și tradiția augustiniană, în timp ce Erasmus nu se putea împăca cu bazele doctrinei lui Luther (predestinarea și negarea liberului arbitru omenesc) și se va decide să apere demnitatea omului în lucrarea „*De libero arbitrio*”, apărută în anul 1524. În anul 1514 Erasmus a descoperit în Biblioteca de la Louvain lucrarea „*Adnotationes*” a lui Lorenzo Valla (1405-1457), primul reformator al logicii aristotelice și reprezentantul cel mai de seamă al erudiției critice. Acesta confruntând diferite copii, a

³⁰ Funk BRETANO, *Luther*, București, p. 186.

³¹ *Ibidem*.

³² A se vedea Hartman GRISAR S.I., *Martin Luther, sa vie et son œuvre*, traduit par Mazayer, Paris, 1930.

³³ Funk BRETANO, *Luther*, București, p. 186.

³⁴ *Ibidem*, p. 186.

³⁵ Lucien FEBVRE, *op. cit.*, p. 91.

³⁶ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Națională - Ciorniei” S.A, București, f.a. p. 176.

³⁷ *Ibidem*, p. 90.

izbutit, prin analize proprii, prin comparație și coniectură, să restabilească forma originală a Noului Testament: „Așa s-a făcut critica filologică, pe care el a aplicat-o textelor biblice, nu numai operelor profane.”³⁸. Rezultatul a fost evidența că dogme importante se întemeiau pe fraze greșit înțelese și greșit traduse în textul oficial al „Vulgatei”. În anul 1505, Erasmus s-a hotărât să publice după metoda ilustrată de Lorenzo Valla, Noul Testament în grecește și să pregătească o traducere în limba latină mai exactă a Vulgatei, însoțindu-o cu numeroase comentarii critice. Dar planul nu l-a putut realiza decât în anul 1516. Astfel că, în locul fragmentelor scolastice, Erasmus oferea umanismului european textul integral al Noului Testament stabilit după regulile criticii filologice. De acest Nou Testament avea să se servească și călugărul de la Wittenberg, Marthin Luther.³⁹

La Basel a lucrat la o ediție a operelor lui Ieronim, numit și „*cel dintâi dintre teologii latini*”,⁴⁰ în nouă volume *in folio* și la o traducere a Noului Testament, lucrări de care s-a ocupat în tot restul vieții.

Alături de ideea puterii educative a culturii, care domină toată opera lui Erasmus, se pot găsi și alte idei la fel de prețioase și care străbat veacurile, precum *ideea păcii și a războiului*⁴¹ și *ideea adevărului* prin puterea cunoașterii raționale Erasmus din Rotterdam afirma că „*pricinile de război trebuie prevenite din timp, trebuie să lăsăm la o parte unele pretenții căci bunăvoința atrage bunăvoință.*”⁴². Erasmus este mereu pasionat atunci când își înalță glasul contra războiului, a urii și a minților mărginite, unilaterale, și, de aceea lupta sa adevărată era împotriva fanatismului de orice fel.

De acum înainte, Erasmus, tăcut și smerit, avea să servească numai acolo unde domnește eterna claritate: în știință și în artă. Retras în citadela muncii, departe de larmă și învâlmășeală, Erasmus va reuși să termine marea ediție a Sfinților Părinți ai Bisericii. În același timp, orașul Basel va ajunge reședința culturală a Europei, de unde pleacă și sosesc numeroase scrisori ale umaniștilor ca Oecolampadius, ca Rhenanus și Amerbach. De aici, spiritul erasmic avea să străbată toate colțurile Europei. Pe parcurs însă, Erasmus își va da seama că „*adevărul este mai puternic decât elocința*”, iar „*credința este mai mare decât știința*” (1522). Conștiința situației sale istorice nu avea să-l lase însă indiferent atunci când vedea că lumea merge înapoi ca racul și, de aceea, va încerca să ducă acest turnir spiritual cu Luther, după rigoarea credinței creștine.

Erasmus era acum la apogeul vieții sale strălucite; acum era cunoscut în întreaga Europă. Datoria lui era să favorizeze progresul culturii. În această perioadă, Erasmus se va dedica din nou studiului autorilor profani Cato, Cicero, Eutrope, Amian Marcellin, Seneca, Terentiu și se va îngriji de tipărirea în grecește a operelor lui Ptolemeu, Aristotel, Demostene, Iosif Flaviu, precum și a traducerilor latine din Euripide, Isocrate, Xenofon, fără a-i neglija nici pe Scriitorii și Părinții Bisericești precum Ieronim, Hilarie, Sfântul Ciprian, Bonaventura, Ambrozie, Augustin și alții. La Basel, înconjurat de amicii săi, vestitul pictor Hans Holbein, de Froben, editorul operelor sale și alții, Erasmus va rămâne până ce disputele religioase vor deveni și aici destul de violente. Mișcarea aceasta a făcut ca în anul 1517 să se numească „*erasmism european*”. Erasmus fiind considerat continuatorul genial al gândirii italiene a secolului al XV-lea, supranumit și „*il quattrocento*”. Idealurile sale au fost admise și propagate în Germania de către profesori universitari. La Strasbourg, gândurile se îndreptau către

³⁸ A. OȚETEA, op. cit., p. 285.

³⁹ A se vedea H. PIRRENE et Aug. RENAUEDEL, *La fin du Moyen Age*, Paris, 1931, vol. II.

⁴⁰ Lucien FEBVRE, *Un destin, Marthin Luther*, Presses Universitaires, Paris, 1945, p. 91.

⁴¹ A se vedea ERASMUS, *Despre război și pace*, Editura științifică, București, 1962, p. 15.

⁴² *Ibidem*.

evangelismul lui Erasmus, la Erfurt, la Mănăstirea de la Fulda, în 1505 erau deja studiate concepțiile sale, în timp ce Conrad Mutianus îl elogia cu multă pietate. În tot același timp, erasmianismul din perspectiva reformatorilor devenise violent, agresiv, și după o perioadă devotată spiritului lui Erasmus, Luther îl va renega.⁴³ În același timp, Erasmus nu iubea spiritul scolastic și mistic al lui Luther – el nu accepta mântuirea numai prin simpla credință și promova cultivarea virtuților, a faptelor bune.

Neiubind zgomotul produs de Marea Reformă, care ajunsese și la Basel⁴⁴, marele învățat se va retrage la Freiburg în Breisgau-Germania, în februarie 1529, unde își va cumpăra o locuință și va rămâne acolo șase ani. În această perioadă, incendiul alimentat cu pasiune de către Martin Luther, dar aprins de însuși Erasmus, începuse să facă ravagii în toată Germania. Bolnav, mereu chinuit de răul de totdeauna, piatra, el nu încetează nici acum în a lucra pentru reconcilierea Reformei cu Roma. După câțiva ani, amintirile personale îl împing din nou spre orașul său cu mari speranțe, dar și multe decepții. Este perioada când se va plînge de decadența științelor, de ostilitatea necurmată a dușmanilor săi, de scumpete, de înșelăciunile bancherilor, de faptul că rațiunea e tot mai covârșită de patimi și dreptatea asasinată de forța brutală. Este perioada când Erasmus avea să scrie treizeci până la patruzeci de scrisori, când va umple foliante întregi cu traduceri din părinții Bisericii.

Astfel că, Erasmus avea să părăsească Freiburgul și să se înapoieze către Brabant. Numai că gândurile sale nu concordă cu slăbiciunea trupului. Neputincios el este adus din nou la Basel, într-o mică trăsură de voiaj, unde vor avea grijă de el discipolii credincioși ai lui Froben. Este perioada când catolicii nu-l mai solicită, iar protestanții îl batjocoresc: „*Dușmanii mei se înmulțesc, prietenii dispar*”. Singurul care își va aduce aminte de el va fi François Rabelais care va și exclama: „*Salve itaque etiam atque etiam, pater amantissime, pater decursque patriae, literarum assertor, veritatis propugnator invictissime*.”⁴⁵ Aici va supraveghea imprimarea operei sale „*Ecclesiastul*”, care conținea doctrina sa, despre predică și acțiune pastorală.

Grandoarea vieții sale intelectuale, frumusețea și înălțimea gândirii sale, generozitatea eforturilor sale s-au sfârșit într-o apreciere la adevărata lor valoare. Și chiar dacă papa Paul al III-lea (1534-1549) îi va propune „*pălăria de cardinal*”, acesta, respectuos, fără ostentație, va refuza această onoare: „*Eu, un om aproape de moarte, să iau asupra mea o sarcină pe care am refuzat-o timp de-o viață întregă?*”⁴⁶. Munca rămânea acum lângă bolnav: Erasmus scrie, zi și noapte, broșuri, scrisori și comentariile sale asupra operei lui Origen. Nu scrie pentru glorie, nici pentru bani, ci pentru tainica plăcere de a învăța, de a-și spiritualiza viața și, prin învățătură, să trăiască iarăși mai intens, să respire știința și să răspândească știința în sacralul labirint al cunoașterii.

Însă, suferințele și boala îndelungată făcea ca în noaptea de 11 spre 12 iulie 1536, ca Erasmus să se stingă fără să ceară asistența unui preot, implorând doar mila lui Dumnezeu: „*Miserere mei, Domine!*” („*Ai milă de mine, Doamne!*”).⁴⁷ Astfel, se stingea o minte care răspândise în întreaga lume ideile umaniste cu o ținută demnă și împăciuitoare. Va fi

⁴³ A se vedea Fernand MOURRET, *Histoire générale de l'Eglise*, vol. V, p. 319.

⁴⁴ La 14 februarie 1527 avea să se săvârșească prima slujbă în cultul evanghelic în catedrala din Basel.

⁴⁵ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Naționala - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 240: „*Salut și încă o dată salut, ție, preaiubite părinte, onoarea și fala patriei, ocrotitor al artelor, neînvingător luptător pentru adevăr*”.

⁴⁶ Stefan ZWEIG, *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura „Naționala - Ciornei” S.A, București, f.a. p. 240.

⁴⁷ A se vedea *Monumenta Hungariae Historica*, p. 586-587 și I. LUPAȘ, *Doi umaniști români în secolul al XVI-lea*, Ed. Acad. rom., secț. Ist., seria III, tom. VIII, mem. 5.

înmormântat în vasta catedrală a orașului Basel, cu deosebită pompă, însoțit de profesori și studenții Universității locale, de magistrați cât și de un număr mare de cetățeni în mijlocul cărora el trăise. Acolo își doarme somnul veșnic „*principele umaniștilor*” și „*apostolul toleranței*”. Ca respect, orașul Basel transformă casa lui în muzeu, iar camera lui de lucru se păstrează și astăzi, așa cum era în 1536, cu sigiliul, spada și inelul pe care el l-a folosit. Deasupra lor străjuiește chipul lui Erasmus, făcut de marele pictor Hans Holbein, prieten al marelui umanist. De asemenea, în orașul Rotterdam, în amintirea faimei sale adusă în lume, i s-a ridicat o statuie în piața centrală, care pare să fi fost înălțată în locul alteia mai vechi.⁴⁸ H. Hauser, la patru secole distanță, ocupându-se de viața și opera lui, afirma: „*Erasmus conserva esențialul din catolicism, justifică tradiția prin istorie și necesitatea de a adopta idei umaniste progresiv în doctrina bisericii și societății Renașcentiste*”.⁴⁹ Opera lui este aceea a unuia dintre cele mai mari spirite ale umanismului Renașterii, el însuși fiind un om profund atașat religiei. În repertoriul tipărit la Gand în 1893 la „*Bibliotheca Erasmiana*”, lucrările sale sunt traduse și parafrazate, sunt păstrate scrisorile, lucrările de Pedagogie, de Morală și Pietate și toate lucrările sale de polemică religioasă.

BIBLIOGRAPHY

- Erasmus, *Despre război și pace*, Editura Științifică, București, 1960
 Erasmus, *Elogiul nebuniei*, Editura Științifică, București, 1959
 Olahus, N., *Corespondența cu umaniști batavi și flamanzi*, Editura Minerva, București, 1959
 Oțetea, Andrei, *Renașterea*, Editura Științifică, București, 1964
 Zweig, Șt., *Erasmus de Rotterdam*, traducere din germană de Eugen Relgius, Ediția II, Editura Națională Ciornei S. A., București

⁴⁸ O fotografie a acestei statui a fost dată în „*Veac Nou*” din decembrie 1965.

⁴⁹ A se vedea Prof. T.G. BULAT, *Cinci sute de ani de la nașterea umanistului Desiderius Erasmus de Rotterdam – 28 octombrie 1465 sau 1467 – 11 iulie 1536*, în revista „*Glasul Bisericii*”, revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovalhiei, Anul XXV, Nr. 7-8, iulie-august, 1966, p. 21-22.